

Ահա, ինչպէս ըստ, քրիստոնէական թւականներն շուրջ 260-270 տարիներուն մէջ ձեւացաւ այս համեստ բորոտանոցը, առաջինը՝ քրիստոնեայ Հայաստանի մէջ, որով ան զար մը կանխեց անկէ զոր 390ին հիմնեց հոռոմայեցի մեծափարթամ փարիւլա տիկինը որ, ըստ Ս. Հերոնիմոսի, նկատուած է աշխարհիս վրայ իբրեւ առաջինը

որ հիւանդանոց մը (Nosocomium) կանգնած է:

Յաջորդ դարերուն մէջ, Հայաստան ու նեցաւ ուրիշ բորոտանոցներ, որոնք յիշատակելու ատիւթ ունեցած են՝ Անվերսի բժշկական պատմութեան առաջին ժողովին ներկայացուցած տեղեկատուութեան մէջ:

ՏՈՒՓ. ՎԱՆԴԱՏ Յ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ՍՈՒՐ ԾԳՈՍՏԵՆՈՍ

(Մամուլան 1500-ամեակին առթիւ - Ծն. 354 - Վլսմ. 430 - Յգոստ. 28)

Հ. Սեմերիա, մէկը իտալիոյ մեծագոյն մտաւորականներէն, մտածութեան ու պատկերներու շոյալուծեամբ և հոգեբանական յստակ վերլուծմամբ մը Օգոստինոսի ղէմքը կը յայտարարէր «Ճշմարտութեան մեծ սիրահար մը»՝ տիտղոսին տակ:

Եթէ զիւրին չէ անձուկ էջերու շրջանակին մէջ սեղմել ամբողջական կեանքն ու զործը մտքի և գրչի այդ հսկայ տիտանին՝ տոանց անոր արժանաւոր և իսկական փառքը նսեմացնելու, որովհետեւ «Մասնաւոր հատոր մը պէտք էր եթէ իրեն (Օգոստինոսի) գրուածոցը վրայ համառօտաւ ալ ուզենայինք խօսիլ»՝ ինչպէս կ'ըսէ

Ջարրնանալեան, սակայն աւելորդ պիտի չըլլայ Քաղմովէպի ընթերցողներուն ներկայացնել համառօտ գծերը նկարագրին և խորհրդածութիւններ զործին անոր՝ որուն նմաններ շատ քիչ երեւցած են մարդկութեան պատմութեան մէջ յատկապէս Եկեղեցւոյ բեմին վրայ՝, Երբեմն մոլորած, տառապած ու կուռած, հուսկ յաղթական ու փառաւորուած շքեղ ղէմք մըն է ան. մենք այդպիսի տիպար ոգիներու կեանքէն սորվելիք չունինք արդեսը, անոնցմէ որ «ինքեանք ելին և մեզ ուսուցին»։ Ը՛հ որ «Քաջագնացներու շիրիմներն, ով Պենդեմոնտ, Արի ոգին կը վառեն մեծ գործերու»:

1. Illustrazione Italiana, Թիւ 35 (Օգոստոս 31) էջ 308. ապ. Միլան.

2. Պոմ. մտքը. Յոնայ, Հոմ. և Հարց Եկեղեցւոյ էջ 797. ապ. Վենետիկ. Ս. Ղազար 1858:

3. Օգոստինոսի հակա գործերէն իբրեւ իմալ մեր ազգին մէջ ծանօթ են՝

Ա. - ՅԱՆԱՏ ՔԱՂՄՈՒՆ ԱՍՏՈՒՅՈՒՆ 2 հատոր. գր. Բրգ. Հ. Գ. Անտիքեան, ապ. Վ. Ս. Ղազար, 1841.

Բ. - ԱՌԱՆՁՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆՔ և ԱՅԵՆՈՒԱԿԱՆՔ գր. Բրգ. Հ. Եփրեմ Սեմեան. ապ. Վ. Ս. Ղ. 1858.

Գ. - ԽՈՐՀՐԴԱՅՈՒԹԻՒՆՔ գր. Բրգ. Հ. Անդրեաս

Մովսէս (Հանգերմ Հ. Արապեան Պարսեան Միւթ. Վ. Ի նախադասութեան պատմականով՝ գրուած Աւելաւնէն). ապ. Վ. Ս. Ղ. 1898.

Դ. - ԱՆԴՈՒՆԱՐԱՐԱՅՈՒԹԵԱՆ գր. Բրգ. Տէր Ներսէս Պաղտիկեան. ապ. Վ. Ս. Ղ. 1894.

Բ. - ԻՆՁ ԳԻԹԱՎԵՐԻ Բրգ. (Վենետիկան Հայր մը) Բորքերէն հայաստան. ապ. Պէլա (Պուտաբուշ) 1814.

Զ. - ԽՈՐՀՐԴԱՅՈՒՆ ԲԵՆԵԴԻԹ. Բրգ. Ուրուպեան Յ. Վրգ. Բորքերէն հայաստան. ապ. Պէլա, 1816.

4. Տալ Գեղեզմանաց Գոսկուլի. Բրգ. Հ. Արսէն Ղազեկեան, էջ 17.

Ոգոստինոսի վրայ խօսին, դարը կը բերէր այդպիսիներ, կ'ըսեն. և իրաւամբ կը շարեն լուսարփի կանառ մը եկեղեցական կարկառուն ղէմքերու որոնք նուազ փայլ և մեծութիւն չունին արտաքին (profane) մատենագրութեան մէջ ալ, ինչպէս Աթանաս, Եփրեմ, Բարսեղ, կըրկին Գրիգորներ, կրկին Կիրեղներ, Եպիփան, Ոսկերեանն են. արեւելքի և Ափրիկէի մէջ՝ Հիլարիոն, Ամբրոսիոս, Դամասոս, Հերոնիմոս են. և մըր մէջ Լուսաւորչի զարմը բոլոր, յատկապէս Մեծն Ներսէս, Սահակ, Միսրոպ, Եղիշիկ, Եղիշէ, Խորենացի են:

Բայց հանր է ըսել թէ, այս նկատողութեամբ հանդերձ, Օգոստինոս գերամբարձ ու կարկառուն կը ֆիայ, գէթ արեւմտեաններուն մէջ, իր նուրբ և ճապուկ իմաստասիրական յղացումներուն մէջ, իր հզօր աստուածաբանութեան, ճերթողական ու խորհրդապաշտ բարձր թոփշնարուն մէջ, ինչպէս իր ճարտար լեզուին և բուն պայքարներուն՝ ըլլայ իր անձին մէջ, ըլլայ զանոնքու փարախին մէջ ունացող աղանդաւոր վեհականերու ղէմ ուրոնց հակառակ անթիւ եղան իր մաքառումները, ըրտիրքի և զրչի յաղթանակներն ու փառքերը որոնք ամէնն ալ Աստուծոյ Եկեղեցւոյն նուիրեց:

Եւ այդ պայքարներուն մէջ, խորհիլ որ ան մինակ էր. հզօր ու աղամանդի կուրծքը ղէմ դրած, փշրեց, ցլր ու ցան առաւ. հովիւրուն աղանդաւոր և աղանդ. անոր համար իսկ Եկեղեցին զինք իր արդիւնաշատ զաւակներու և հովիւներու մեծագոյններէն կը նկատէ: Աթանաս միայն կարելի է զուգակնդի գնել անոր հետ:

*
* *

Օգոստինոսի դիմագիծը ամբողջ, ինչպէս իր մարքի թոփշն և հարստութիւնը, իր անկումներն ու յաղթանակները, հիմերը որոնց վրայ յեցաւ ինք և հաստատեց իր վարդապետութիւնները, որով և

իր կատարած դերը Եկեղեցւոյ մէջ, ամբողջապէս ըսինք, իր երկերուն մէջն են:

Կը համարիմ որ պիտի չսխալիմ եթէ այդ մարդուն էութեան մէջ տիեզերական արարչութեան մանրանկար տեսնեմ, մըթին ու միանգամայն պայծառ գոյներով. և միթէ ամէն մարդ իսկ տիեզերք մը չէ իր փոքրութեան մէջն անգամ:

Պիտի տարակուսեմ արդեօք մէկը սկզբնական թոհ-թոհը տեսնել անոր հոգւոյն մէջ, անկերպարան ու խառնակ, մոռլ ինքն իր մէջ, մոռլ իր ապրած միջավայրը: Վերք ես քեզ չէի խորհիլ, երբ սրբալոյս պատկերդ չէի ցոլացներ եղծ ու մեղծ բարքիս մէջ, դու սակայն հոն էիր. հոն էր Ան, ինչպէս երբեքն ճատսի ջուրերուն վրայ շրջուն, երբ յանկարծ հրամայեց որ լոյս ըլլայ, և այդ հոգին լոյսին ճամբէն յաղթանակէ յաղթանակ սրացաւ:

Օգոստինոսի կենսագրականը իր իսկ արցունքներով զճագրուած, չափազանց տխուր է, չափազանց կարեկցելի:

Ինչքոր չի պատմեք ան իր խոստովանութեանց զրքին մէջ. գիրք մը որ արտաքին մատենագրութեան մէջ անգամ հրաշակերտ մըն է իր տեսակին մէջ, մինչեւ նախանձը շարժելու Ռուսոյի, որուն Confessions կեղծիքն են անոր:

Այդ խոտովայոյդ ու պարզ, մթին ու պայծառ պատմութեան մէջ — քանի որ հոն մեղք ու շնորհքն, տառապեալ մարդն ու Աստուած է որ կը գործեն — մարմնացում մը կայ բարութեան ու գեղեցկութեան որ սակայն չափազանց ցաւագին է, սիրտն և աչքը ծովացած արցունքով, մեծ դեր մ'ունի անի Օգոստինոսի կեանքին տրալիւն մէջ, կին մը սակայն որուն տիպարը անհունօրէն կը տարբերի թուստոյի կամ Պուրմէի յօրինածներէն. յուսարարութեան մը զոհը չէ ան, ընդհակառակն յոյսի ճամբան է որ ցոյց կուտայ իր զաւկին. իր համակ դերը, արցունքոտ ազօթաւորի մը կերպարանքին տակ կ'անմահանայ. անշուշտ ոչ աննշան պարծանք մը Եւայի սեռին:

Կարծես դեռ երկինք հասած չեն այդ

աղօթքները, դեռ խաւար զիշերին ծոցը
ասող մ'ալ չի ժպտիր:

Կիրք ու հրապոյր, մոլորութիւն ու մո-
լորեալ, դիւական մաքառումով իրենց
ցանցերուն մէջ կը տարուրերին մեծ հոգին:

Խաղաղութիւնը երկնքէն միայն կու գայ:
Մօր հառաչանքներուն հետ ո՞վ է որ
ձեռք կը կարկատէ, ո՞վ է որ լոյս աշ-
խարհի դուռը կ'առաջնորդէ Օգոստինոսը:

Ալլարանական Տանդէին քով վերգի-
լիոսն է, իսկ հոս Կիկերոն՝ յոյն դպրոցի
աշակերտ: ասոր Hortensius — իմաս-
տասիրական առաջին քայլեր — աղօթ լոյս
մը կը սփռեն խորիւսփող մտքին անջնւ:

Շատեր ծուռ աչքով կը նային իմաս-
տասիրութեան վրայ՝ իրրեւ անլոյծ եւ ան-
պէտ հարցերու եւ ցնորարանութեանց հա-
ւաքածոյի մը, սակայն ճրքան մեծ է անոր
պաշտօնը որ սանդուխը կը կազմէ վերեւ-
լակեւու միշտ զէպ ի բարձր, դէպ ի լոյս,
դէպ ի ճշմարտութիւն:

Օգոստինոս հաստատուն հիմքով էր որ
պիտի յառաջանար. ահա մարդը, որուն
զգայութիւնն, հաճոյքը, փառասիրութիւնը
կը խեղդեն ձայնը ճշմարտութեան: չըստի
թէ ան կոյր մ'էր, կամ զքախտ գոհը —
ինչպէս պիտի ըսէր հաւատքէ զուրկը —
կրօնքին:

Կրօնքի շէնքը, հաւատքը բանաւոր հի-
մերու վրայ է միայն որ կ'ամրապնայ ու
կ'իրիւնէ. առանց անոնց ցնորք մըն է:

Դեռ խոչընդոսներ կան Օգոստինոսի
ճամբուն մէջ. տիեզերական զաղտնիքնե-
րուն մէջ մարդկութիւնը տանջող մեծա-
զոյնը՝ քարոյն եւ լարի զոհքն է. հին ու
հնազոյն որչափ մարդն է. լուսիտին մէջէն
կը սկսի անոր պայքարը:

Ահա այդ հարցի տենդէն բռնուած է
Օգոստինոս ալ, Երկարամտեան վարդա-
պետութիւնը որուն դէմ այնքան զօրեղ
վէճ կը բանայ Եփէիկ, եւ այնքան խոր եւ
նրբին տեսութեամբ կը պարզէ խնդիրը,
կուտ փաստերով կը ջրէ լարի զրական իմա-
ցումը՝ միտական զաղափարի միջոցով, ու
չարք կը ցնդի իրրեւ բացասական՝ ինչպէս
խաւարը լոյսի համեմատութեան հետ:

Մայրենի արցունք, Կիկերոն, Պլատոն
կը տանին զանի ճրիստոնէական յաղթ
տաճարին մօտ, ու երբեքնի հալածիչ եւ
թշնամանիչը ճշմարտութեան, Պօղոս, ինքն
է որ կը մերձեցնէ ճշմարտութեան՝ «ճշ-
մարտութեան մեծ սիրահարը». ու Աստ-
ուած որ օր մը բարի հովուի արինգով
հրաւեր կարգացած է մոլորեալ մարդկու-
թեան յաւերժական ջրարբի արօտներու
խոստումով՝ կը մօտենայ, կը գտնէ մոլո-
րած Օգոստինոսը:

Լոյսի, ճշմարտութեան եւ սիրոյ Թա-
գաւորութեան մէջ վերածնեալ՝ յաւերժա-
կան սէրն ու բարութիւնը կ'երգէ այլեւս.
ո՞վ պիտի կարենայ կոյրի մը անխառն
հրճուանքը բացատրել՝ երբ իր աչքերը
կը բացուին կեանքի լոյսին. եւ սակայն
ստիկա աղօտ պատկերն է ճշմարտութեան
որ հոգւոյն կը ճառագայթէ:

Այլեւս ճշմարտութեան աղբիւրին մէջ
արբած ու զեղուն՝ կը բաշխէ առատօրէն,
կը բաշխէ ամէնուն. եւ լաւ գիտէ ստու-
թեան ու մոլորութեան դէմ անղաղութ
եւ յարաստեւ մաքառումներով քաւել իր ան-
ցեալը, իր առաքեալի բաժինը նուիրել
Աստուծոյ: Անտոն անապատին մէջ մարտ
կը մղէր ահակելի ճիւղանքերու կերպարան-
քին տակ մարմնացած դեհեւրուն դէմ,
մինչ հոս ակտի եւ մոլորութեան ջոխերն
է որ յաճակում կը գործէ Օգոստինոսի
վրայ. ու ինք մէն միայնակ, խօսքի ու
զրչի զէնքով կը յաղթահարէ զամէնքը.
համբար կը Թոջի, կը տաբաժուի Ափրի-
կէէն ամբողջ Եւրոպա եւ անկից Արեւելք.
Խորհրդանիւր պէտք է փնտռել իր բազմա-
տեսակ հանճարն ու անթիւ գործերն որա-
կելու:

Ան ձեռք կը զարնէ ճրիստոնէութեան
ամէնէն խոր ու գերազանց հարցերուն
վրայ ճառելու իմաստասիրօրէն, աստուա-
ծաբանօրէն. ուղղափառին, աղանդաւորին,
ու հեթանոսին, բարւոյն եւ չարին վրայ,
սկզբնական մեղքին, Երբորդութեան, ջը-
նորհքի եւ ազատութեան, հեթանոսութեան
ու ճրիստոնէութեան, սիրոյ եւ առանձնու-
թեան, գեղեցկին եւ ճշմարտին, ժամանա-

կաւորին. և յաւտեանականն, նիւթին և հոգիին, կեանքի և մահուան:

*
* *

Օգոստինոսի կեանքի գծերուն մէջ ըստիպուեցանք հարեւանյիօրէն նշմարել տալ իր գործերը որոնց աստուածաբանական, իմաստասիրական և բարոյական տեսութիւններու հաւաքածոն աստուածային և մարդկային գիտելիաց շտեմարան մ'է, համայնագիտարան մը. և Ալգերեան իրաւամբ կ'ըսէ «Ոչ ոք ի վարդապետաց եղեւ որպէս զնա խորագոյն և յորդագոյն ամենայն մասանց ճշմարտութեան, և ոչ յաստուածաբանից եղեւ զկնի նորա» որ ոչ առաջ նորոգեցի ի զորց նորա»:

Հոս տեղն ու պարագան չեն ներեր երկարել աստուածաբանական խոր և կարեւոր հարցերուն վրայ, անոնց համեմատութիւնն ընելու, օր. Գր. Աստուածաբանի և ուրիշ Հայերեւո վարդապետութեանց հետ. և ոչ դպրոցի և ուղղութեան հարցին զանազանութեան շուրջ ծանրանալ, ինչպէս կը գտնուի Օգոստինոսի և Ալգերեանացւոյն քով. բաւ է ըսել, սակայն, որ առաջինն պաշտամունքը Պղատոնի հանդէպ շատ հոգեբանական է և իմանալի. Պղատոն իր զաղափարի աշխարհներով հմայի՝ գեղեցկագէտ ու բերթող է միանգամայն, երեւակայութեան վերամբարձ թրոնիչով. և զգացումի զեղումով. ահա ինչ որ Օգոստինոսի մտքին ու սրտին նկարագրին է. ահա թէ ինչու Պղատոնի սիրահանն է ան, որ սակայն կը մարքէ, կը զտէ ինչ որ հոն զուտ հեթանոսութեան մթաւքէն է, ու կը կատարելագործէ Գաղափարապետութիւնը Անուոն և կատարեալ Խակին մէջ Նոյնացընելով զայն:

Ալգերեանցին ընդհակառակն մարեմաբիկոս աստուածաբանն է, որքան պայծառ և Իրբամիտ, Նոյնքան և ամէն բանի մէջ՝ «համբուած, չափուած ու կշռուած» իր վարդապետութիւնները, առանց երեսակա-

յութեան, առանց թոնչի, առանց զգացումի. միտքը և միտքն է միայն իր քով. մեծագոյն բանապաշտը պիտի անուանէինք զինք եթէ իրապաշտութեան ստեմաններն ալ մեզի չգծէր. այս տեսակէտով մենք Արիւստոտէլի մտքին նկարագրերը պարզեցինք, Արիստոտէլի՝ որ աննախընթաց փառքով թոյլմասի համար միակ, գերագոյն և բացարձակ «իմաստասէր» կը դառնայ. հեթանոսը՝ քրիստոնէին, հինը՝ նորին:

Ու տեղը չէ՝ մատնանշել զրպարտութիւնը թէ կրօնքը միտքը կը ստորնացնէ. ո՛վ Ալգերեանցին աւելի ծծեց և իրացուց, ո՛վ Դաւիթ Անյաղթէն աւելի յարցող ու պաշտող որ այնքան բան աւանդեց մեզ Արիստոտէլէն:

Ինչպէս զրպարտութիւն մ'էր փտած ու նեխած հեթանոսութեան կողմէն քրիստոնէութեան երեսին զարնուածը թէ ան ըլլար Հոռոմի անկման պատճառը:

Օգոստինոս իր հանճարի մեծագոյն յըզացումը կ'արտայայտէ անոնց դէմ. «Յազագեք ճաղաքին Աստուծոյ», ուր կը խօսի ազգերու և պետութիւններու վրայ զորս ժամանակեւ կը բայցայէ, ու կը մնայ ինք յաւերժականին Աստուած և իր քաղաքը որ միակ ճշմարիտ քաղաքն է. հոսակ կ'հրգէ քրիստոնեայ Հոռոմի ալ իր փառքերով, Նահատակներով ու Քահանայապետներով:

Ասակայն ինչ որ Օգոստինոսի քով արդիութեան պէս թարմ է իր խոստովանութիւններն են, իր Առանձնախօսութիւնները. Հոն ամբողջ կեանք մը կայ իրական, ապրուած, հոգեբանութիւն մը որ ամբողջ մարդկութեանն է:

Կեանք մը անկեղծօրէն գծուած, իր իսկ կեանքը իր ցաւերով, իր վէրքերով, իր ամօթով, որովհետեւ ան ամէն ինչ փորձեց, ամէն շաղէ գնաց, ու իր պատմանքներու աշխարհէն պրծած գոչեց Աստուծոյ. «Դու մեզ ստեղծեցիր, ու մեր սիրտը քու մէջդ միայն կրնայ գտնել իր խաղաղութիւնը»: Կեանքը իր յաւիտեանական և անլոյծ խորհրդներով առանպնդուցած է մարդկային ըղբղը. ու որքան մեծ ու խոր է նկատող մտքերուն հոգին, այնքան մեծ

1. Լեւոնտար Վարդ. Սրբոյ. հա. ԺԲ, էջ 892:

Թափով կը ներկայանայ ան. կը բացուի ճակատագրական ըստիղը երկնիւ՝ որուն մէկը երջանկութեան, միւսը պատարաքի եւ յուսախաբանութեան կը տանի:

Ո՛հ, որքան մայրիներ կան արմատախիլ, զլուրած լիբանանեան լեռներու կողքին. որքան նաւեր ծովամուշ. հինքը թողած՝ Լէորարտի, Թուլստոյ աղապիսնեւն չեն, որոնց վախճանն ողբերգութիւն մ'է: Նոյն ցար չէ՝ ծանրաթախիծ Նարեկեացիի հոգւոյն մէջ, որ տիեզերքի մը կշռով կը ճնշէ հոն. կը խորտակուի նաւը, ու նաւապետը «ձեռնի ի ծնօտի գետտ արտասուաց ի յուցանէ»: Բայց կը թնէ ան. դունդէն յոյսի նշույլը. բարեբարքն ու մոր. զատերը կ'իջնէ, որուն անուռն օծուն ե օրհնեալ է խուսիկի մէջ. Նոյն տրամն է (Օգոստինոսի ցով, իրական սակայն, զգացում՝ խաւարը, անկումը՝ ամբապարտ ու արատաւելի. ու կործանումի պահուն՝ լոյսը կը նշողէ երկնքէն՝ պատառուած մօր մը արցունքոտ աղօթքներով. որքան ցաւագին է հոս աղէտը, նոյնքան բուռն եւ սոսկալի Նարեկեացիի գրչին տակ:

Եղբրական է ցաւը որ լքումի կը մատնէ սրտերը, Թուլստոյին՝ խոր, Լէորարտիին՝ զգայուն, որքան եղբրական ասունքը, նոյնքան անմահութեամբ օծուն առաջիններունը: Ո՛վ կրնայ պատմել տխուր պատկերը առկայծեալ լապտերներուն. կը յանգի լոյսը, կը ցնդի յոյսը, ու կը տիրէ մահ եւ յուսահատ զլուծութիւն, լուծութիւն եւ անսահման լուծութիւնք Տէրեանի:

Սէրն է ամէն տեղ, սէրը հանդիքի եւ փառքի. սակայն որքան տեղոյն է ան երբ զարթուողի է, ինչպէս Աննա Գարեշինայի մէջ. Թուլստոյ կ'ապրի հոն, իր վէպին մէջ, իր ցաւով խոցուած, անմխիթար. խաբուած իր գաղափարներէն, լքուած իր սիրելիներէն: Յուսախաբ է Լէորարտին ալ, տխուր ի սպառ:

Բայց ինչո՞ւ ե ինչպէս անոնց կան. որքան մը հանգույն սիրուն, արցունքոտ գուն, յաղթական ու երջանիկ ու արտոնք պատկերը, մօր՝ որ կ'աղթէ... խորտակուած, ու անկանգնութիւն — Մօրն ուսմի մը արցունք, մօր մը սիրտ, նշմարաւոր. Օ՛հ, որ

Թեան վարդապետներ, Օգոստինոսը փրկէ. ցին. մօր մը սիրտը, որ հոգիներ կը ծնի երկնքին համար՝ զգուած էր մանկութենէն չնաշխարհիկ Գրիգորը, որ «Ոգւոյ բարւոյ դիպեցաւ». Եկեղեցի եւ վանք, ահա իր մայրերը, որոնց ինք ողբերգակ ճնարը դարձաւ. Լէորարտի կենսագիրները անոր ցաւը կը վերագրեն մօր աստղնորդութեան պակասին, առաջնորդի մը որ իր քայլերն ուղղէր. Թուլստոյ ալ զուրկ ֆաց սիրող սրտէ. ոռտ կղերի թոյլ եւ կեղծ հաւատ. ըր աղետալորէն զինք ունացուց անոր եկեղեցիէն, ու ան մոլորեցաւ. Չեղաւ մայր մը՝ որ իր ճնշուշ լեզուով սէր կա. թեցնէր անոնց վրդոված սրտին: Ո՛րքան մեծ է մօր կոշտութիւնը մարդկութեան մէջ: Մայրեր, ձեզմէ կը պահանջեն ձեր զաւակները ազգ, եկեղեցի, մարդկութիւնն ամբողջ, Աստուած ինքնին. ձեր ձեռքին մէջ է հակառակորդ ամբողջ մարդկութեան:

* *

Ընթերցող, բախան ունեցե՛ր եւ պաշտելի մօրդ հետ նստիլ ծովափին՝ ու զուխըղ կուրծքին, սէրդ սրտին, դիմե՛ր եւ երկինքն ու ծով, խորհած եւ տիեզերական համագոյց վրայ՝ հաւատքի ցուրներուն մէջ, որ հոգիդ թնթեւ եւ երջանիկ՝ անդնաւ կանի յոյսով թեւաւոր՝ թռչիլ հեռանալ ու հանգչիլ կ'ըրձայ ծոցը երանութեան:

Գեղի՛ մաղթանքս այդ երջանկութեան եթէ չունիս զայն արդէն:

Ու երանի՛ անոնց որ այս ցաւոտ վայրին մէջ, բարի մայր մ'ունին իրենց սնաւրին մօտ, Թափառումներուն, ցաւին ու լքուածին մէջ. որուն հետ հուկ յաղթաւ նակի իրիկունը՝ տիեզերքի ցալգանուազը կ'ունկնդրեն... Ոստիայի մը ծովափին:

Օգոստինոսի կոթողին քով պիտի տեսնես ծնրաղիւր, գաղափարի պէս մաքուր, արցունքոտ գուն, յաղթական ու երջանիկ ու արտոնք պատկերը, մօր՝ որ կ'աղթէ... Զ. ԵՂԱ ՓԵՏԻՍԵԱՆ

